

ZÁRSZÓ

Nem is olyan régen még azt gondoltuk, hogy az 1944–45-ös délvidéki magyarellenes atrocitások kutatása zsákutcába ért. Az egykori tanúk elfogytak, meglévő iratokról pedig még álmodni sem mertünk. Sokan azt is gondoltuk, hogy egyáltalán nincsenek, az egykori hatalom megsemmisítette a magyarirtás nyomait. Nem így történt!

Amióta megkezdődött a téma tudományos feltárása, egyre inkább kirajzolódik előttünk a partizánhatalom magyarok – és más nemzetek – elleni megtervezett, felépített akciója. Itt kell azonban szólnunk arról is, hogy nem szerencsés csupán partizánmegtorlásokról beszélni, hiszen az átvizsgált iratok egyértelműen bizonyítják, hogy voltak olyan helységek az általunk kutatott területen, ahol a magyarirtásban a helyi királypárti szerbek – adott esetben csetnikiek – is részt vettek. A Magyararkanizsán és Adorjánon történt gyilkosságok miatt több partizánítélet is született a magyarokkal kegyetlenkedők ellen.⁵⁸¹ Érdekes jelenség, hogy míg az OZNA halálbrigádjai a falvakat járták, és ítélet nélkül likvidáltak, addig a hasonló „civil” elkövetőket időnként megbüntették. Ezekben az ítéletekben azonban egyértelműen nyomon követhető az ideológiai töltet. A Preradović Milutin elleni eljárás során a tanúk arról számoltak be, hogy a nevezett a magyarok kínzása és gyilkolása közben csetnikdalokat énekelt.

Természetesen azzal is tisztában vagyunk, hogy ahhoz, hogy a kilengések a helyi szerb lakosság részéről megtörténhessenek, szükség volt arra, hogy a partizánhatalom ezt megengedje. Tito és az akkori legfelsőbb jugoszláv vezetés többi tagjának tudta és beleegyezése nélkül aligha történhetett volna bármi hasonló az alakulóban lévő Jugoszláviában.

Téves az a feltevés is, miszerint a partizánhatalom nem próbálja meg eltitkolni a likvidálásokat. Míg a bizottságok egymás közötti levelezésében nyíltan kivégzésekről, likvidálásokról beszélnek, addig a lakosság számára is elérhető iratokban – pl. holttá nyilvánítás, vagyonelkobzás – lényegesen árnyaltabb a fogalmazás. Sőt olykor teljesen álszent iratok születnek. Főleg a holttá nyilvánítási iratokban gyakori terminológia az eltűnt vagy elmenekült megfogalmazás, holott a hatalom tökéletesen tisztában van azzal, hogy az adott személlyel mi történt, hiszen nevük szerepel a likvidáltakról készített listákon. A vagyonelkobzások kapcsán is eltűnt népellenségekről, háborús bűnösökről beszél, és csak a bátrabb feleségek, hozzátartozók merik megfogalmazni, hogy férjeik, szeretteik nem eltűntek, hanem az impériumváltás napjaiban megölték őket. Martonoson a 23 likvidált helyi magyar felesége 1945 augusztusában a helyi bizottsághoz fordul, és tudakozódik férje holléte felől. A helyi bizottság a következő választ adja: „értesítsék Nagy Gábornét és a 22 martonosi elvtársnőt, hogy a bizottság számára nem ismeretes, hogy családtagjaik hol vannak. Ha a megnevezetteknek tudomásuk van [arról], hogy családtagjaikat elítélték, [akkor] forduljanak ahhoz a

581 Preradović Milutin büntetőügye (53–55.); Pilisi Pál büntetőügye (210–211.); Aleksandar Oluški és társainak büntetőügye (152–153).

bírósághoz, amelyik elítélte őket.” Természetesen bírósági ítélet nincs, így az özvegyek semmiféle értesítést nem kaptak. Sőt a visszaemlékezések szerint a kitartóbban érdeklődő asszonyokat fizikailag is bántalmazták.⁵⁸² Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarok elleni atrocitásokat követően nagyon gyorsan beköszönt a szilencium időszaka, amely aztán csaknem 50 évig, egészen az 1980-as évek végéig tart.

Mint a fenti fejezetekből kiderül, a partizánhatalom természetesen megpróbálta utólag indokolni tettét és a likvidálásokat követően megkezdődött a magyarirtást igazoló iratok gyártása. Természetesen ennek mértéke nagyban függött a helyi bizottságok buzgóságától is. Az általunk kutatott területen Martonos élen járt, elég ha a feljelentések számára utalunk.⁵⁸³ Átvizsgálva a feljelentéseket azonban azt a tényt kell megállapítanunk, hogy a legtöbb feljelentést azok tették, akik korábban tevékenyen részt vettek a helyi magyarok kínzásában.⁵⁸⁴ Nyilván ezeknek a feljelentéseknek a szavahihetősége emiatt kétségbe vonható, hiszen saját tetteik igazolásáról lehet szó.

Azt is el kell mondani, hogy természetesen korábban – az 1941 és 1944 közötti időszakban – történtek atrocitások a szerbség ellen is. Az általunk feldolgozott területen több helyen is voltak gyilkosságok, amelynek szerb polgárok estek áldozatul.⁵⁸⁵ Ezeket a gyilkosságokat azonban legtöbbször a hadsereg hajtotta végre.⁵⁸⁶ Gyakori jelenség az is, amikor a kitelepítéseket a helyi lakosság bűneként igyekeznek feltüntetni a későbbi iratokban. Általában a városi vezetés tagjait éri a vád a szerbséget sújtó állami intézkedések miatt. Mint ismeretes, a telepések kitelepítéséről a magyar kormány intézkedett. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács egy rendelete tartalmazta az internálás általános szabályait és elveit, és a magyar csapatok már a bevonuláskor a telepések kiutasítására kaptak parancsot. Az tagadhatatlan, hogy e folyamat végrehajtásában a helyi nemzetőrség, különböző bizottságok, de olykor a helyi lakosság is részt vállalt, hiszen a hadsereg tőlük tudta meg, kik a nemzethűségi szempontból megbízhatatlan szerbek, illetve kik a 1918. október 31. után betelepültek. Az iratokat átvizsgálva azonban megállapíthatjuk, hogy azon személyek döntő többsége, akik ezekben a folyamatokban részt vettek, elmenekültek a kivonuló magyar hadsereggel. Az általunk kutatott területen számos olyan személy volt, akinek a neve gyakran feltűnik a feljelentésekben, jegyzőkönyvekben mint a szerbség elleni fő bűnelkövető. Ilyen a martonosi Galgóczi Pál, aki az iratok, jegyzőkönyvek szerint – magyar visszaemlékezők szerint is – a legkegyetlenebb volt a helyi szerbekkel a magyar bevonulást követően. Magyarankizsán a két legtöbbször említett – bűnelkövető – név az iratokban Bata Lajos és Koncz József. Mindhárman elmenekültek a kivonuló magyar hadsereggel, és soha nem tértek vissza szülőföldjükre.

582 Bővebben lásd Forró 2007, 139.

583 Martonoson 1944. december 6. és 1945. november 5. között a lakosság részéről összesen 843 feljelentés érkezett a háborús bűnöket vizsgáló bizottsághoz.

584 A legtöbb feljelentést – nyolcat – az egyik legkegyetlenebb magyargyötrő, Svetozar Bajić teszi.

585 Pl. Királyhalmán, Horgos közelében az impériumváltást követően tömegsírokat tártak fel.

586 Kivétel annak a két szerb katonaszökevénynek és egy zsidónak az esete, akiket az adorjáni népőrség tagjai lőttek le.

A (vád)iratokban viszont jellemző a bűnesetek felnagyítása, feltupírozása. Sok esetben ez tetten érhető a kutatások során. Gyakran a visszaemlékezők egészen másképpen emlékeznek a történetekre, mint az iratok. Nyilván lehettek olyan esetek, amikről a szemtanúknak sem volt tudomása, de ekkora egyoldalú eltérés lehetetlen. Sokszor egyszerű statisztikával lehet cáfolni az iratok hitelességét. Erre példa Werner Mihály apátplébános esete, akit 2000 szerb család elüldözésében való részvétellel vádolnak. A falunak az 1948-as népszámlálás szerint 688 szerb⁵⁸⁷ lakosa volt, és mivel Martonoson 1941 és 1944 között senkit nem gyilkoltak meg, az internáltak döntő többsége pedig a háború után visszatért – kizárható, hogy a fent említett vádban szereplő szám igaz.

Rengeteg ellentmondással is találkoztunk az iratok átvizsgálása során. Megállapítható, hogy sok személy esetében a háborús bűn gyakorta változik az iratokban. Ugyanazon személyek a különböző iratokban más bűncselekménnyel szerepelnek. Holló Ferenc először mint nemzetőr, később mint a razzia résztvevője szerepel az iratokban. Természetesen a vádak Holló esetében bizonyítottan⁵⁸⁸ hamisak, nevezett a magyar érában Budapesten dolgozott. Filiszter Kelemen esete is idekíváncozik, akinek bűnösségére semmiféle írásos nyom nem utal, a *Kivégzett háborús bűnösök* könyvében neve mellett mégis az áll, hogy részt vett a rablásokban és a gyilkosságokban.⁵⁸⁹ A kiemelt két példa mellett számos hasonló bizonyítja, hogy gyakran csupán egyfajta kényszerből írják a személyek neve után a minden bizonnyal kitalált bűncselekményt. Ezeket az iratokat éppen ezért komoly forráskritikával kell kezelni, és óva intünk mindenkit, hogy e dokumentumok tartalmát kritika nélkül, kész tényként közölje.

Az iratok átvizsgálása után még egy fogalmat kell átértékelnünk. A magyarok, de akár a más nemzetiségek meggyilkolását nem szerencsés az oly gyakran használt kivégzéseknek nevezni. Véleményünk szerint – és reméljük, erre sikerült az előző fejezetekben rávilágítanunk – a gyilkosságok leggyakrabban megelőzték a büntető-eljárást, és bírósági ítélet nélkül aligha beszélhetünk kivégzésekről, sokkal inkább a likvidálás a megfelelő terminus.

Munkánk során – és reméljük, erre is sikerült felhívni a figyelmet – megállapítottuk, hogy egy-egy terület alapos átvizsgálásához, feltárásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a Vajdasági Levéltár anyagai mellett a helyi levéltár iratait is alaposan átvizsgáljuk. Csak e két anyag összehasonlítása és összedolgozása után próbálhatunk meg képet adni az adott terület történéseiről.

Végül, de nem utolsósorban ezúton is szeretnénk megköszönni a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság, személy szerint Glatz Ferenc, A. Sajti Enikő és Fodor István szakmai segítségét.

587 Klamár Zoltán: Az identitásstratégia hatása a térfoglalásra. Martonosi példák. In Liszka József szerk.: *Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve*. 13. Komárom–Somorja, 2011, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

588 Holló Ferencet 2010-ben a Szabadkai Körzeti Bíróság rehabilitálta.

589 VL. F. 183. Knjiga: 73. Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944–45. Redni broj: 648.

